

1922-1924

אינני טוען שאני מחנך ובקיא בענייני חינוך; אך קשה לי היום לא להיות בקורתי לגבי אופן החינוך שניתן לנו. המסגרת החינוכית בה גדלנו ינקה ממסורת העידן הויקטוריאני, שבמידה לא מעטה צמחה מהאמונות הטפלות של הדורות הקודמים. עם כניסתן של גרטרוד וליסבת לביתנו, סדר היום ואורח החיים, ברוח אימי, נשמרו בקפדנות. השקפותיהן החינוכיות לא היו שונות - הן עצמן חונכו על פיהן.

לפי השקפות אלה, מקומם של ילדים בחדר הילדים. אין מקום לילדים קטנים ליד שולחן המבוגרים, מלבד בליל ששי ובחגים, או לרגל אירועים מיוחדים. בנוכחות אורחים או זרים ילדים מדברים רק אם נשאלו (לא, שזה קוים תמיד, אך אי שמירה על הכללים הביא לגינוי). עבור הילדים הוכנו מאכלים בריאים ומזינים, כגון תרד ואורז מבושל בחלב. על קפה היה איסור מוחלט - מותר היה רק תחליף של שעורה קלויה. שמרו על כשרות, לכן אסור היה לאכול נקניק עם חמאה (חוץ מאבא שלנו, שמשום מה בנסיעות תמיד לקח לחמניות עם חמאה ונקניק), אלא רק עם שומן עופות או שומן אווזים, שבעיני היהודים היו בעלי ערך תזונתי עליון, אם כי כבר אז הרופאים הסתייגו במידת מה.

עם כל זה, הייתי אכלן גרוע. ומאחר ובריאותו של ילד נמדדה קודם כל בכמות האוכל הנאכלת, ניסו בכל מיני דרכים לשפר את המצב - אך כמובן ללא הצלחה. הנושא הזה לשיאים דרמטיים כעבור כמה שנים במעון הילדים בים הצפוני, ועוד אתייחס לכך בהרחבה. כעת אציין רק זאת, שלעולם לא הבנתי, למה חייבים להכריח מישהו לאכול; אדם בריא נעשה רעב מעצמו ובחוסר תיאבון של חולה מטפל רופא. ילד בריא לא ירעב עצמו למוות - ואמנם, ברגע שניתן לי מאכל שאהבתי, נקניק ובשר, ולא דגים וגבינה לבנה, ידעתי לזלול כמו כל אכלן מן השורה...

במהרה גילינו כי ליסבת וגרטרוד הן דתיות, כמובן מאותה דת שעבורנו הייתה בצד השני של מחסום האמונות. בהיותנו בני ארבע, אמא היתה באה אלינו כל ערב למיטה להתפלל איתנו "שמע ישראל", שידענו חיש מהר בעל-פה, אך לא את פירושו. כמובן שהמילים הזרות והמוזרות (בעברית אשכנזית משובשת) היו גורם לאסוציאציות שונות ומשונות, לעיתים בכלל בלי הסבר. תוכן אותו קטע (דברים ו, ז) אינו מסובך באופן מיוחד להבנה, אם יודעים את השפה. דובר בסך הכל על כך, שיש לשנן השכם והערב את הדברים האלה, לקשור על ידך ועל ראשך את אותן קוביות, ולהזביק בזלת הכניסה שפופרת קטנה בצורה של סיגריה. אבל אם אינך מזרחן, מלומד בשפות עתיקות, נותר לך רק מסתורין של צלילים מאיימים: you can never know.... אזי אנחנו היינו יהודים, לכודים בסייג ה"אנחנו והם" - "הם" עם ישו שלהם, שלו בודאי טענות נגדנו, היות ואנחנו איננו שייכים. גישתנו אפוא: זהירות!

לדתיות של ליסבת וגרטרוד היה גוון מיוחד, מהסוג שמוצאים אותו בתיכון ארה"ב, ב"חגורת התני"ך". הן לא השתייכו לכת, אלא לתנועה שקראה לעצמה "נוצרים מתוודים". התנועה הזאת ראתה את עצמה, אמנם, בתוך מסגרת הכנסייה הפרוטסטנטית הפרוסית הרשמית, אך רצתה לתת למאמיניה חיי דת מעמיקים יותר. סניף תנועה זו נמצא גם בווריצן; חבריו היו רובם ככולם אנשים פשוטים, קשי יום, עובדים ופקידים זוטרים, עניים, שמהפרוטות המעטות שבכיסם קיימו את הסניף ושילמו את משכורת הרעב למטיף ורכז הסניף. הם נפגשו בערבים פעמיים או שלוש בשבוע לתפילה והטפה ולשיחה חופשית, (בדומה לקהילות אמריקניות הכפריות). בימים ההם התנועה הייתה נפוצה, בלי ספק בהשפעת מוסדות אמריקאים, גם בארצות הפרוטסטנטיות של מערב אירופה. לתנועה היה מסונף גם מסדר (פרוטסטנטי) של אחיות ("דיאקוניסות") לפעילות מיסיונרית מעבר לים. בזה אפשר היה לסיים את הפרק כקוריוז, ותו לא. אלא שההיסטוריה שמרה לתנועה עוד תפקיד: היא הייתה למחתרת האנטי נאצית היחידה בשנים האחרונות של הרייך השלישי, כשאחדים מהם, שהיו בחבורת הקצינים, שניסתה ב-20 ביולי 1944 לרצוח את היטלר, היו שייכים אליה (אם איני טועה). נימולר, אחד מנציגיה הבולטים אחרי המלחמה, היה אישיות ציבורית בעלת השפעה ובין אלה,